



1956 წლის 9 მარტი - რეპრესირებული სსოვნა, რომელიც ტრაგედიად ვერ იქცა

პაატა ახალკაცი
დათო დოლაბერიძე

პოლიტიკის მეცნიერების საბაკალავრო პროგრამა
სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Email: paata.akhalkatsi928@sps.tsu.edu.ge

dato.dolaberidze828@sps.tsu.edu.ge

აბსტრაქტი

1956 წლის 9 მარტი საქართველოს უახლესი ისტორიის ერთ-ერთი ყველაზე ტრაგიკული მოვლენაა. 1956 წლის 25 თებერვალს სსრკ-ს XX ყრილობაზე, საიდუმლო სიტყვას "პიროვნების კულტის შესახებ" (ჯაფარიძე, 2016) და ხრუშჩოვის დესტალინიზაციის პოლიტიკას საქართველოში რეაქცია მოჰყვა, ხალხი ქუჩაში გამოვიდა და დაგმო ეროვნული ნიშნით პიროვნების კულტის რღვევა (კეკელია, რაისნერი 2022). ხელისუფლებამ პროტესტანტების წინააღმდეგ ძალა გამოიყენა, ტრაგედიას 27 ადამიანი შეეწირა, 100-ზე მეტი დაშავდა (რეხვიაშვილი, 2010), თუმცა მიუხედავად ადამიანთა დანაკარგისა, ტრაგედიამ განსხვავებული მოსაზრებებისა და ამავდროულად მცირე სახის ინფორმაციის არსებობის გამო, რთულია გადაჭრით თქვა იქცა თუ არა აღნიშნული ტრაგედია კოლექტიურ ტრაგედია (კოლექტიური ტრაგედია თავის მხრივ ისეთი პროცესია რომლის დროსაც სოციალური ცხოვრება ფუნდამენტურად იცვლება).

სწორედ ამიტომ, მიზნად დავისახეთ საკვლევი საკითხის ირგვლივ არსებული თეორიული მასალის, გაზეთების, აუდიო მასალებისა და ნარატივების მიმოხილვა, რათა დადგინდეს არის თუ არა 9 მარტს მომხდარი ტრაგედია საზოგადოებისთვის კოლექტიური ტრაგედია. ჩვენი საკვლევი კითხვა შემდეგია - შეძლო თუ არა 1956 წლის 9 მარტის მოვლენამ კოლექტიურ ტრაგედია ჩამოყალიბება?

კვლევა ეფუძნება თვისებრივ კონტენტ ანალიზს, რაც საშუალებას გვაძლევს ტრაგემის კონტექსტში დავაკვირდეთ მოვლენას სხვადასხვა კუთხიდან. იგი ეყრდნობა კოლექტიური მემსიერებისა და კულტურული ტრაგემის თეორიებს. მემსიერების სოციალური ბუნების (მორის ჰალეზაქსი, ალეიდა ასმანი), კულტურული ტრაგემის ჩამოყალიბების, საზოგადოებაზე მისი ზეგავლენისა და (ჯეფრი ალექსანდერი, პიოტრ შტომპკა) მემსიერების კონსტრუირების მეთოდების (პიერ ნორა, იან ასმანი) გააზრება გვეხმარება გავანალიზოთ 1956 წლის 9 მარტი მემსიერების პოლიტიკისა და კულტურის კონტექსტში.

საკვანძო სიტყვები მემსიერების პოლიტიკა, სტალინის კულტი, დესტალინიზაცია, პროტესტი, საბჭოთა კავშირი.

შესავალი

1956 წლის 9 მარტს დატრიალებული ტრაგედია, ბევრი ოჯახისთვის მეტად მძიმე აღმოჩნდა, რადგან ამ პროცესებს შეეწირა ათეულობით ადამიანის სიცოცხლე. თუმცა სანამ ამ შედეგამდე მივიდოდეთ საჭიროა გადავხედოთ და ვისაუბროთ მანამდე მიმდინარე პროცესებსა და ტრაგედიის გამომწვევ მიზეზებზე (ვეფხვაძე, 2001). 1956 წლის 25 თებერვალს, სკკპ ცკ-ის პირველმა მდივანმა, ნიკიტა ხრუშჩოვმა, საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის XX ყრილობაზე, საიდუმლო სიტყვაში „პიროვნების კულტის შესახებ“ სტალინი დაგმო და მას ბრალი მთელ რიგ სისტემურ ჩავარდნებში, რეპრესიებში, საბჭოთა ხალხისთვის მიყენებულ ტანჯვაში დასდო. იწყება დესტალინიზაცია - სტალინის კულტის გმობა (კეკელია, რაისნერი 2022). დიმიტრი შველიძის აზრით, სტალინის კრიტიკა მისმა ქართულმა წარმომავლობამ და ხასიათმა განაპირობა (არხი, 2016). სწორედ ამიტომ, საქართველოში სტალინის დაცვისა და ხრუშჩოვისთვის წინააღმდეგობის განხრის მიზნით შეიქმნა მოძრაობა, რომელთა მონაწილენი მკაფიოდ აღნიშნავდნენ, რომ არ დაუშვებდნენ მათი ბელადის კრიტიკას. მომიტინგეებმა კავშირგაბმულობის შენობასთან მობილიზება და ტელეგრაფისკენ დაძვრა დაიწყეს, რისი მიზანიც იყო მოსკოვისა და დანარჩენი მსოფლიოსთვის ეცნობებინათ მიმდინარე პროცესები, თუმცა ეს ვერ შეძლეს, რადგან ხელისუფლებამ მიტინგი და მათში მონაწილე პირები, მათთვის ბევრჯერ ნაცადი ხერხის მეშვეობით, დაარბია, რასაც მოჰყვა ადამიანთა გარდაცვალება (შველიძე, 2016). ოფიციალური მონაცემებით 9 მარტს დაიღუპა 27 ადამიანი, თუმცა არაოფიციალურ წყაროებში ვეცნობით, რომ მათმა რაოდენობამ 100-ს გადააჭარბა (რეხვიაშვილი, 2010).

კოლექტიური ტრავმა არის პროცესი, როდესაც ფუნდამენტურად იცვლება სოციალური ცხოვრების პრინციპი, რაც იწვევს ადამიანთა დიდი ნაწილისთვის საერთო ტკივილის ჩამოყალიბებას. ამ შემთხვევაში ქრება „მე“ და ყალიბდება „ჩვენ“ განცდა (Alexander, 2004). ტრავმული მოვლენის შემდეგ იკარგება „ჩვენ“ ჯგუფი, რომელიც ინდივიდის ფორმირებაში მნიშვნელოვან ზეგავლენას ახდენს. მაშასადამე, ქრება „მე-ს“ ნაწილი, რაც საფუძველს უყრის საზოგადოების, როგორც მკავშირებელი ერთობისგან შემდგარი ერთიანი სხეულის გაქრობას (Erikson, 1995). კულტურულ ტრავმად სოციალური გარემოს მკვეთრი ცვლილებაც შეგვიძლია მივიჩნიოთ, რომლისთვისაც საზოგადოება მზად არ არის. ტრავმა ინდივიდუალურ დონეზე პიროვნების ფსიქიკაზე ახდენს ძლიერ ზეგავლენას, რომელზეც ადამიანი არაეფექტურად, უდროოდ რეაგირებს. კოლექტიური ტრავმა ადამიანთა ცხოვრების მამოძრავებელ პრინციპებს ცვლის, რაც შლის პიროვნებათა შორის მაინტეგრირებელ კავშირებს, ასუსტებს სოციალურ კაპიტალს, ჯგუფების ერთიანობას. ტრავმული მოვლენა აფეთქების მაგნიტუდასაც შეგვიძლია შევადაროთ, როგორც ატომური ბომბის ჩამოგდება მოკლე პერიოდში რევოლუციურ ცვლილებებს იწვევს, სამყაროს კი ექსტრაორდულად მდგომარეობაში აყენებს, ისე ტრავმული მოვლენა შლის სოციალური ერთიანობის განცდასა და მათზე დაფუძნებულ კავშირებს

(ჩიქოვანი, 2022). ყოველივე ეს ხელს უშლის ერთიანი იდენტობის ჩამოყალიბებას, ართულებს შეკითხვებზე პასუხის გაცემას - ვინ ვართ ჩვენ? საიდან მოვედით? საით გვსურს წასვლა? (იქვე...)

ჩვენი მიზანი კი სწორედ ისაა, რომ შევისწავლოთ შეძლო თუ არა 1956 წლის 9 მარტს მომხდარმა ტრაგედიამ საზოგადოებისთვის კოლექტიურ ტრაგედად ჩამოყალიბება. აღნიშნული საკითხი პრობლემატურია, რადგან ჯერაც გაურკვეველია არის თუ არა მარტში განვითარებული მოვლენები საზოგადოებისთვის კოლექტიური ტრაგედა. მეტიც, ზოგადად მოვლენის შესახებაც არ არსებობს ბევრი ინფორმაცია, ამიტომ გადავწყვიტეთ სხვადასხვა სახის, წერილობითი თუ აუდიო მასალის გაანალიზება და დადგენა თუ როგორ შეძლო ტრაგედიის პროცესმა ადამიანებში რეპრეზენტირება, რამდენად მოხერხდა აღნიშნულ საკითხზე საუბარი მოვლენის შემდგომ პერიოდში, სსრკ-ს არსებობის დროს და დამოუკიდებლობის საწყის წლებში. შეიქმნა თუ არა მესხიერების ადგილები და მოხერხდა თუ არა მისი ინსტიტუციონალიზაცია სხვადასხვა ფორმებით, რადგან სწორედ ეს გვაძლევს ტრაგედიის, როგორც კოლექტიური ტრაგემის უკეთ აღქმის შესაძლებლობას.

კოლექტიური ტრაგემის ჩამოყალიბების პროცესი არის ინტენსიური კულტურული თუ პოლიტიკური მუშაობის შედეგი, რომელსაც რასაკვირველია წარმართავენ ტრაგემის გადამტანი ჯგუფები. ჯერჯერობით ალექსანდერი მათ ტრაგედიულ პროცესის კოლექტიურად მოქმედ აგენტებს უწოდებს (ჩიქოვანი, 2022). ამაში იგულისხმება საზოგადოება თავისი მსხვერპლებით, გმირებითა და დამნაშავეებით. სწორედ ამ პირებს ძალუძთ ერთ დროს ყველაზე მწვავე დისკურსის გაქრობის შემდეგ მესხიერების ადგილებში (რიტუალები, ფილმები, სახელმძღვანელოები) ტრაგემის იმავე სიმწვავეთ განსხეულება, რა დროსაც იქმნება კოლექტიური იდენტობა და შესაბამისად, ტრაგედიის კოლექტიურ ტრაგედად აღქმის საფუძველი. ტრაგედა არ არსებობს თავისთავად, იგი საზოგადოების მიერაა კონსტრუირებული, შესაბამისად თუ მოვლენის შემდეგ საზოგადოებამ შეძლო ტკივილის ახსნა, თუ რა მოხდა სინამდვილეში, მსხვერპლის დადგენა (კონკრეტული ჯგუფები დაზარალებულნი თუ მთლიანად საზოგადოება?), პასუხისმგებელი პირების გამოვლენა და დასჯა, მაშინ დიდი ალბათობით ტრაგედიის თანმდევი სოციალური კრიზისი გარდაიქმნება კულტურულ კრიზისად და იქცევა კოლექტიურ ტრაგედად, რამდენად მოხდა ეს 1956 წლის 9 მარტის მოვლენების შემდეგ დასადგენია, რადგან თუ ამგვარი პროცესები გამოიკვეთა, მაშინ დიდი შანსია რომ ტრაგედა აღიქვან კოლექტიურ ტრაგედად (იქვე...).

ლიტერატურის მიმოხილვა

კულტურული ტრაგედა სოციალური გარემოს მკვეთრი, უცარი ცვლილების მდგომარეობაა, რომლის წინაშეც ადამიანების მზობა არ არსებობს. მსგავსი ტიპის ცვალებადობა მნიშვნელოვნად არყვეს სოციალურ ცხოვრებას და მისი ფუნქციონირების ფუნდამენტს,

ათერმკრთალებს ერთობის განცდას და შლის სოციუმის შემაკავშირებელ ელემენტებს (Alexander, 2004).

მეხსიერების შესწავლის და ტრავმის დადგენისთვის მნიშვნელოვანია მეხსიერების არეების შესწავლა. პიერ ნორას განსაზღვრებით ჩვენი იდენტობა ემყარება ისეთ ადგილებს, ნაშთებს, მემორიალური ცნობიერების განსხეულებებს, რომლებიც გადაურჩნენ წარსულს, ისტორიას და დღესაც ჩვენს წინაშე არიან, ესენია - მუზეუმები, არქივები, სასაფლაოები, დღესასწაულები, წლისთავები, მონუმენტები და სხვა განსხეულებები, რომლებსაც ჩვენს წარმოდგენებში გარკვეული დატვირთვა აქვს და ინახავენ წარსულს, ჩვენს მეხსიერებას (Nora, 1989). ნორას ამ კუთხით საერთო აქვს ალექსანდერთან, რომელსაც მის მსგავსად მიაჩნია, რომ როდესაც ტრავმის ძლიერი, მკაფიო ეფექტის დისკურსი ქრება, ტრავმატული გამოცდილება, დაგროვილი „გაკვეთილები“ ადგილს იღებს მუზეუმებში, მონუმენტებში, ისტორიულ არტეფაქტებში. ახალი კოლექტიური იდენტობა დაეფუძნება განსხეულებულ „ადგილებს“, მათ შეგვიძლია წმინდაც ვუწოდოთ, რომელიც მალევე რუტინულად რიტუალიზდება (Alexander, 2004). კულტურის კვლევაში ნორაც და ალექსანდერიც დიდ ყურადღებას უთმობს მეხსიერების ადგილებს, რადგან თუ გინდა შეძლო დაადგინო მოვლენამ მოახერხა თუ არა კოლექტიურ ტრავმად ჩამოყალიბება, საჭიროა მეხსიერების ადგილების შესწავლა, სადაც შენახულია ის ტრავედია, რომელიც საზოგადოებამ საერთო ტრავმად აღიქვა. სწორედ ამიტომ ალექსანდერთან ერთად კვლევაში გამოვიყენეთ ნორას კონცეფციაც, რათა შეგვესწავლა არსებობდა თუ არა 1956 წლის 9 მარტის თემატიკაზე შექმნილი მეხსიერების ადგილები და არსებობის შემთხვევაში შეუწყო თუ არა ხელი ტრავედის კოლექტიურ ტრავმად ჩამოყალიბებას.

კვლევისთვის ასევე მნიშვნელოვანია აქტიური და პასიური დავიწყების ცნებები (Assmann, 2012). პირველი მათგანი მოისაზრებს წარსულის უარყოფას მიზანმიმართულად, განადგურებას, წაშლას (ავტორიტარული რეჟიმების შემთხვევაში), რომლის მისაღწევადაც არ ერიდებიან ძალადობას - ცენზურას, ტოპონიმებით ბრძოლას, სახელების ცვლილებას, ძეგლების კონსტრუირება-დეკონსტრუირებას. პასიურის შემთხვევაში არ ხდება რადიკალური ჩარევა, პირდაპირი დემონტაჟი, განადგურება, ფაქტები უბრალოდ მნიშვნელობას კარგავს, ყურადღების მიღმა რჩება. შეიძლება ისინი მოგვიანებით ხილული გახდეს, ამოტივტივდეს (Assmann, 2012). ასმანის კონცეფცია ვერ შეესაბამება ჩვენ კვლევას, რადგან 9 მარტის შემთხვევაში არ მომხდარა აქტიური დავიწყების წარმოება. უნდა ვთქვათ, რომ მასმედიის მეშვეობით ხელისუფლება ცდილობდა მარტში არსებული გამოსვლები, სტალინის გარდაცვალების მესამე წლისთავთან დაკავშირებულ მიტინგებად გაესაღებინა, თუმცა მას აქტიური დავიწყების ფორმებისთვის არ მიუმართავს. ასმანი აქტიური დავიწყების ერთ-ერთ ფორმად განიხილავს ტრავედისთან დაკავშირებული ძეგლების აღებას. ეს ჩვენ შემთხვევაში არ მომხდარა, საზოგადოებამ ვერ შეძლო ტრავმის საერთო პრობლემად აღქმა და ამ სახის ძეგლებისა თუ მონუმენტების შექმნა. ამიტომაც, ასმანის მიერ შემოთავაზებულ კონცეფციას ვერ

გამოვიყენებთ, არსებული მოვლენის ახსნა თეორიის მხოლოდ ერთი ნაწილის გამოყენებით არ მოგვცემს სწორი დასკვნების გამოტანის შესაძლებლობას.

კოლექტიურ ტრავმას ობიექტური რეალობა უდევს საფუძვლად, თუმცა ტრავმა საზოგადოების მიერ ყალიბდება (Alexander, 2004) ის თავს იჩენს მაშინ, როცა ინდივიდები იწყებენ გააზრებას, საერთო ბედზე საუბარს, რომ ისე ველარასდროს იცხოვრებდნენ, როგორც ადრე. ერთმანეთში განიხილავენ მომხდარ ფაქტებს, უზიარებენ ერთმანეთს, უყვებიან ჭორებს, გამოცდილებებს, მითქმა-მოთქმას, ეძიებენ მიზეზს, რომელმაც გამოიწვია ყოველივე, საზღვრავენ მსხვერპლსა და დამნაშავეს, არიან შეთქმულებების ძიებაში, მოქმედებენ და ფიქრობენ შედეგების დაძლევაზე. ყოველივე ეს ხდება საჯაროდ, გამოდის საჯარო ასპარეზზე, ვრცელდება მედიაში, აისახება ხელოვნებაში, ლიტერატურაში, ფილმებში. იქმნება საერთო ნარატივი, რომელიც გარკვეულ მნიშვნელობას ანიჭებს საერთო გამოცდილებას. პროტესტისას, ინტენსიური ურთიერთობისას, ინტერესების არტიკულაციისას, ჯგუფების ჩამოყალიბებისას, ინტერესების აგრეგირებისას - სოციალური მოძრაობების, ასოციაციების, ორგანიზაციების პოლიტიკური პარტიების შექმნისას ტრავმის გამოხატვა იღებს უფრო ხელშესახებ ფორმას (Sztompka, 2004).

პოლონელი სოციოლოგი პიოტრ შტომპკა გამოყოფს ოთხ ძირითად ნიშანს, ტრავმული ცვლილებებისა: 1. სისწრაფე და სიმწვავე - უეცარი კოლაფსი, რაც საზოგადოების ფართო მასებს ეხება.. 2. ყოვლისმომცველობა - როცა ცვლილება ეხება ბევრ აქტორს, მოიცავს ცხოვრების მრავალ ასპექტს, სფეროს. 3. რადიკალურობა, სიღრმე და ფუნდამენტალურობა - ზემოქმედება ხდება როგორც პირადზე, ისე საჯარო სივრცეზე, სოციალური ცხოვრების მთავარ ელემენტებზე. 4. მოულოდნელობა, შოკის ეფექტი, დაუჯერებლობა (Sztompka, 2004). პოლონელი სოციოლოგი აღნიშნავს - კულტურულ ტრავმას, რომელიც გამოწვეულია სოციალური ცვლილებით, თან სდევს ტრავმული გარემოება, რომელიც აქვზებს საზოგადოების ფიქრებს, იფიქრონ, რომ სხვებივით იდენტურ მდგომარეობაში არიან (იქვე...). ყოველივე ეს საფრთხის შემცველად და უსამართლობად აღიქმება, რასაც თან დევს: 1. შფოთვა, დაუცველობის განცდა, „მორალური პანიკა“. 2. უნდობლობა ადამიანებისა და ინსტიტუციების მიმართ. 3. დემორინტაცია, იდენტობის შერყევა. 4. პასიურობა, უიმედობა, აპათია 5. პესიმიზმი მომავლისადმი, რომელიც წარსულის ნოსტალგიურ ხატებს ქმნის და სინთეზირდება მომავალთან (იქვე...).

შტომპკა კულტურული ტრავმის ცნებას განმარტავს, როგორც სოციალური ცვლილების თეორიას, საზოგადოების არსებობას უკავშირებს სოციალურ ცვლილებებს, რაც უბიძგებს მოვლენის ტრავმად ჩამოყალიბებას (Sztompka, 2004). 1956 წელს, საბჭოთა კავშირის მმართველობის ზენიტის ხანაში, როცა არსებობდა გულაგი, რეპრესიების მანქანა, ახალი მომხდარი იყო 30-იანი წლების განსხვავებულად მოაზროვნეთა მასობრივი ხოცვა და დიდი სამამულო ომი, სოციალური ცვლილების ილუზია არც არავის ჰქონია, პროტესტანტთა მამოძრავებელი მიზანი სულ სხვა იყო, ამიტომაც, აღნიშნული თეორია ჩვენი მოვლენის ახსნაში

ვერ დაგვეხმარება. 1956 წელს საუბარს ვერ დავინწყებთ 1991 წლის საბჭოთა კავშირის რღვევაზე, პოსტსაბჭოთა ტრანზიციამზე, სოციალურ ცვლილებებსა და წარსულის გადააზრებაზე.

ალექსანდერი საუბრობს კოლექტიური ტრავმის რეპრეზენტაციის წარმატებაზე, თუ რამდენად არის ასახული მასში: ა) ტკივილის მიზეზი: თუ რა მოხდა რეალურად? ბ) მსხვერპლთა ბუნება: კონკრეტულად ვინ, რომელმა ჯგუფებმა, პიროვნებებმა განიცადეს ის ტკივილი, რომელიც ტრავმით იყო გამოწვეული? გ) ურთიერთმიმართება ტრავმის მსხვერპლებსა და საზოგადოების სხვა წევრებს შორის. დ) ვინ არის პასუხისმგებელი მომხდარზე? (Alexander, 2004). ალექსანდერი მასმედიის მნიშვნელობასაც აღნიშნავს, რადგან იგი დიდ როლს თამაშობს ტრავმული მოვლენის კულტურულ ტრავმად ჩამოყალიბების პროცესში. მედია დრამატიზების განსაკუთრებულ საშუალებას იძლევა. იქ გავრცელებული ტრავმული მოვლენების გააზრება საზოგადოებაში დომინანტური ხდება, რაც ფეხის მოკიდებაში ეხმარება კონკრეტულ გაბატონებულ აზრს (Alexander, 2004). სწორედ ამიტომ, გადაწყვეტით 1956 წლის 9 მარტის მოვლენებზე საბჭოთა სისტემის მმართველობის პირობებში გამოშვებული გაზეთების გაანალიზება. ალექსანდერის კონცეფცია, რომელიც ამბობს რომ აუცილებელია, ტრავმული კოლექტიურ ტრავმამდე ჩამოსაყალიბებლად თან ერთოდეს მკაფიო განსაზღვრება დამნაშავეთა და მსხვერპლთა შორის, მნიშვნელოვნად იყოს ხაზგასმული ტრავმის მასშტაბურობა და მასმედიის დიდი უპირატესობა, ზუსტად შეესაბამება ჩვენს თემას, რადგან სწორედ ამ ფასეულობებზე დაყრდნობით მიმდინარეობს კვლევა.

კვლევის მეთოდოლოგია

საკითხი ეფუძნება სოციალურ მეცნიერებათა კვლევის თვისებრივ მეთოდს - კერძოდ თვისებრივი კონტენტანალიზის მეთოდს, რომელიც მოიცავს ნარატიული ტექსტების ანალიზს, სადაც წარმოდგენილია მოვლენათა ერთობლიობა, განსხვავებული ინტერპრეტაციებით. კვლევაში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს გაზეთებს, რომელიც არსებულ საზოგადოებაში მესხიერების ფორმირებაზე დიდ ზეგავლენას ახდენს - 1. „კომუნისტი“ - 9 მარტი, 1956 წელი. №58 , 10 მარტი, 1956 წელი. №59 2. „კოლექტიური შრომა“ - 11 მარტი, 1956 წელი. №22 , 11 მარტი, 1956 წელი. №21, 15 მარტი, 1956 წელი. №22-23 3. „ქართული აზრი“ - 10 მარტი, 1956 წელი. №5 4. „ახალი ხევი“ - 11 მარტი, 1956 წელი. №21 5. „ახალ შირაქი“ - 9 მარტი 1956 წელი, №30 , 11 მარტი 1956 წელი, №31 6. „ახალგაზრდა კომუნისტი“ - 10 მარტი, 1956 წელი. №30 7. „ახალი წყალტუბო“ - 9 მარტი, 1956 წელი. № 30 , 11 მარტი, 1956 წელი. № 31 8. „გამარჯვების დროშა“ - 9 მარტი, 1956 წელი. №30 , 11 მარტი, 1956 წელი. №31. სახელისუფლებო და ალტერნატიული ბეჭდვითი გაზეთების ანალიზი საშუალებას იძლევა დავინახოთ ხელისუფლების მიერ გატარებული პოლიტიკა ტრავმული მიმდინარეობისას. აგრეთვე, მიმოვიხილავთ ინტერვიუს,

რომლებიც მოვლენის უშუალო მონაწილეების მიერ მოთხრობილ გამოცდილებასა და მესხიერებას ასახავენ, რაც თავის მხრივ საპროტესტო კონტექსტის ფართო სურათს გვაჩვენებს.

კვლევის მიზანია დადგინდეს არის თუ არა 9 მარტს მომხდარი ტრაგედია საზოგადოებისთვის კოლექტიური ტრაგედია. ამის დასადგენად, დავისახეთ შემდეგი ამოცანა - გაგვეანალიზებინა საკითხთან დაკავშირებული თეორიული მასალები, გაზეთები, აუდიო მასალები და ნარატივები. აღვნიშნავთ იმასაც, რომ შესწავლილი ნარატივები გაანალიზებულია კულტურული ტრაგემისა და კოლექტიური მესხიერების თეორიების კონტექსტში - (მორის ჰალბვაქსის „მესხიერების სოციალური ჩარჩოს“ კონცეპტი და ჯეფრი ალექსანდერის "კულტურული ტრაგემის" თეორია) რათა ავხსნათ, თუ რატომ ვერ ჩამოყალიბდა 9 მარტის მოვლენები კოლექტიურ ტრაგედად.

1956 წლის 9 მარტის ტრაგედიაზე არსებული მასალების შინაარსობრივი ანალიზი

9 მარტის ტრაგედიაზე მსჯელობას ყველა თავს არიდებდა, ეს სახელმწიფოს პოლიტიკის მიზანი იყო. (იავორაშვილი, 2021) ამიტომ ინფორმაცია აღნიშნულ მოვლენაზე მწირია, თუმცა შეგვიძლია გავეცნოთ „შინაგან საქმეთა სამინისტროსა“ და „ინფორმაციის თავისუფლების განვითარების ინსტიტუტის“ მიერ გამოქვეყნებულ მასალებს და გავაანალიზოთ ისინი.

თავდაპირველად საჭიროა აღვნიშნოთ, რომ 1956 წლის 9 მარტის შესახებ გაზეთებში დაწერილი სტატიების შინაარსობრივი გაანალიზებისას გამოიკვეთა სამი განსხვავებული ნარატივი. საუბარია იმაზე, რომ გაზეთების ერთ ნაწილში საერთოდ არ დაწერილა 9 მარტს მიმდინარე მიტინგის შესახებ, მეორე ნაწილში საუბარი იყო მხოლოდ იმაზე რომ ჩატარდა მიტინგი, რომელიც სტალინის გარდაცვალების მესამე წლისთავსა და ხსოვნის უკვდავყოფას მიეძღვნა, თუმცა საუბარი არ იყო ხელისუფლების მიერ გადადგმულ ნაბიჯებზე და ბოლოს, მესამე შემთხვევაში აღმოჩნდა ერთადერთი გაზეთი, რომელიც ობიექტურად აღწერდა 9 მარტს განვითარებულ პროცესებსა და ხელისუფლების ქმედებებს, რამაც ათეულობით ადამიანის დაზიანება თუ გარდაცვალება გამოიწვია. მეტი თვალსაჩინოებისთვის განვიხილოთ თითოეული კატეგორია.

გაზეთი, რომელშიც არაფერი არ არის ნახსენები 9 მარტს მომხდარი ტრაგედიის შესახებ, ერთ-ერთი არის „გამარჯვების დროში“. გაზეთში 19 მარტამდე გამოქვეყნებულ ნომრებში ძირითადად საუბარია პარტიის მე-20 ყრილობაზე და ყურადღება გამახვილებულია მხოლოდ ყრილობაზე მიღებულ გადაწყვეტილებებზე, რომელიც უფრო მეტად გააუმჯობესებდა ქვეყანაში არსებულ სოციალურ-ეკონომიკურ ვითარებას, ის რომ ქვეყანამ აიღო მეტი ვალდებულებები და ბევრი რამ შეიცვალა სასიკეთოდ, ის რომ მეტი პროდუქტი უნდა აწარმოონ რაც შეიძლება მოკლე დროში, ასევე საუბარია კოლმეურნეობისთვის ყოველთვიური ავანსის მიცემაზე, დასვენების დღეებსა და მელორეობის განვითარებაზე, ქალთა საერთაშორისო დღეზე და ა.შ.

თუმცა არავის დაუწერია ყრილობის შემდეგ თბილისში, კავშირგაბმულობის შენობასთან დატრიალებული ტრაგედიის შესახებ. (დროშა, 1956, (№30; №31).

გაზეთი, რომელშიც მხოლოდ მიტინგზეა საუბარი და არა ხელისუფლების ქმედებებზე არის „კომუნისტი“. 9 მარტის ნომერში მათ დიდი ადგილი დაუთმეს სტალინის გარდაცვალების შესამეწლისთავს, აგრეთვე იმ ხალხთა გამოსვლებს, რომლებიც პატივს მიაგებდნენ მას. სხვა გაზეთების მსგავსად სტალინი როგორც დამოუკიდებელი პიროვნება არც „კომუნისტში“ განხილული და მოხსენიებულია როგორც „დიდი ლენინის უკვდავი საქმის გამგრძელებლად“. ეს კიდევ უფრო მეტად მიუთითებდა ხრუშჩოვის პოლიტიკას და კარგად ხსნიდა მაშინ მომხდარ პროცესებს, რადგან ხრუშჩოვი ცდილობდა სტალინის კულტის გაქრობას და ლენინისთვის უფრო მეტი ლეგიტიმაციის მინიჭებას. ამან კი გამოიწვია ხალხის აღშფოთება. მიუხედავად იმისა რომ გაზეთი „კომუნისტის“ ერთ-ერთი ნომერი ამ წინადადებით იწყება, „დღეს, 9 მარტს, რესპუბლიკის სანარმოებში, დაწესებულებებსა და სასწავლებლებში დღის 1 საათზე გაიმართება ი. ბ. სტალინის გარდაცვალების შესამეწლისთავისადმი მიძღვნილი მიტინგები“ (კომუნისტი, 1956 (№58; №59), მაინც მწირია დემონსტრაციების შესახებ ინფორმაცია, ხოლო ხელისუფლების მიერ ჩადენილ ქმედებებზე კი საუბარი სრულებითაც არ არის. მართალია დამალული არ არის ის, რომ ამგვარ მიტინგებზე მრავალი ადამიანი შეიკრიბა, თუმცა აღსანიშნავია, რომ არსად არის ნახსენები ხალხმრავალი მიტინგების გამომწვევი მთავარი მიზეზი, რაც მდგომარეობდა ნიკიტა ხრუშჩოვის მოხსენებაში საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის მე-20 ყრილობაზე, როცა მან სტალინის კულტის გაკრიტიკება სცადა, რამაც საზოგადოების ნაწილის აღშფოთება გამოიწვია.

ფოტო

გაზეთი	სტატიის სათაური	თარიღი
კოლექტიური შრომა – გუდაუთა	“რაიონის მშრომელები პატივს სცემენ ი. ბ. სტალინის ხსოვნას”	11.03.1956
ახალი ხევი – ყაზბეგი	“ი. ბ. სტალინის გარდაცვალების შესახებ წლისთავისადმი მიძღვნილი მიტინგები”	11.03.1956
ახალი წყალტუბო	“გვიშტიბელ კოლმეურნეთა მიტინგზე”	11.03.1956
ახალი წყალტუბო	“ჩაის ფაბრიკის მუშათა სიტყვა”	11.03.1956
ახალი წყალტუბო	“წყალტუბოს სასოფლო კლუბში”	11.03.1956
ახალი შირაქი	“მიტინგი ი. ბ. სტალინის ძეგლთან”	11.03.1956

წყარო: ირაკლი იაგორაშვილი 07/30/2021 „*მიტინგის დეტექტორი*“

ფოტო #1-ზე გამოსახული რეგიონული გაზეთების ანალიზისას გამოიკვეთა გაზეთ „კომუნისტთან“ კავშირი და საერთო ნიშანი, რაც მდგომარეობს იმაში, რომ თითოეულ მათგანში არის საუბარი 9 მარტს მიმდინარე პროცესებზე, თუმცა „კომუნისტის“ მსგავსად არც ერთ მათგანში არ არის ნახსენები მიტინგამდე არსებული წინაპირობები და მისი გამომწვევი რეალური მიზეზი. მაგალითისთვის, გაზეთ „კოლექტიური შრომის“ 4 მარტს გამოცემულ ნომერში საუბარია მე-20 ყრილობის დროს ბროშურებად გამოცემულ მასალებზე, რომელიც მიეძღვნა ხრუშჩოვის, ვოროშილოვის, მალენკოვის და სხვა რამდენიმე ადამიანის გამოსვლას. 11 მარტის ნომერში (შრომა, 1956 (№21) კი ყურადღება მთლიანად ეთმობა ქალთა დღეს და მათ ღვაწლს, რომელსაც იღებენ კომუნისტების მშენებლობისთვის, სწორედ ამიტომ ვხვდებით შემდეგ წინადადებას, ლოზუნგის სახით, „დიდება საბჭოთა ქალებს - კომუნისტების აქტიურ მშენებლებს!“. თუმცა გაკვრით ნახსენებია 9 მარტიც. გაზეთში ვკითხულობთ, რომ რაიონის მშრომელები სტალინისთვის პატივის მიგების მიზნით გამოვიდნენ ქუჩებში, რაც კარგია, რადგან სტალინი იყო დიდი ლენინის თანამებრძოლი. გაზეთში ხრუშჩოვის პოლიტიკის შენიღბვის მიზნით, დადებით მოვლენად ასახეს ხალხთა გამოსვლები, თუმცა ის აღარ ჰქონდათ ნახსენები, რომ ამ გამოსვლებით მათ ხრუშჩოვის ქმედება გააპროტესტეს, რაც შემდგომ სასტიკად ჩაახშო ხელისუფლებამ. შემდგომ, 15 მარტს გამოცემულ ნომერშიც (შრომა, 1956 (№21) გრძელდება პარტიის მე-20 ყრილობაზე საუბარი სათაურით, „ღრმად შევისწავლოთ ყრილობის გადაწყვეტილება“, თუმცა განხილულია მხოლოდ ის პერსპექტივები, რომელიც ყრილობაზე

გაუღერდა, რომ სისტემა კიდევ უფრო მოქნილი უნდა გამხდარიყო. შესაბამისად, მთლიანად დავინწყებულება 9 მარტს განვითარებული მოვლენები. ამგვარ ნარატივს ამკვიდრებს გაზეთი „ახალი ხევი“, რომელმაც გამოაქვეყნა სტატია სახელად „დიდი სტალინი“ (ხევი, 1956 (№21), სადაც ნახსენებია რომ იმართება მიტინგები სტალინის გარდაცვალების მესამე წლისთავის გამო, თუმცა საუბარი არც ამ შემთხვევაში არ არის მის გამომწვევ მიზეზზე, რეალურად პარტიის მე-20 ყრილობა და ხრუშჩოვის სიტყვები საერთოდ არ არის აღნიშნულთან დაკავშირებული. აგრეთვე ვხვდებით ერთ მნიშვნელოვან ლექსს „მწყემსის ნათქვამი ბელადზე“, რომელშიც სტალინი დიდებულ ბელადად არის წარმოჩენილი, რომელიც ახლა დიდი ლენინის გვერდით იკავებს ადგილს მარადიულ სამყოფელში, რაც თითქოს მომიტინგეთა დაშოშმინებას ემსახურება, რადგან ლექსის შინაარსი მთლიანად სტალინის დიდებას ეხება, თუმცა არც ამ შემთხვევაშია იგი დამოუკიდებლად განხილული, რადგან ლენინი მის წინამორბედად და მთავარ შემოქმედადაა გამოყვანილი. თუმცა მიუხედავად სტალინის დიდებისა, სტატიაში შეფარულად მაინც ვხვდებით ახალი ლიდერის, ნიკიტა ხრუშჩოვის შეფასებებს, რომელიც ყურადღებას ამახვილებს სისუსტეებზე, რასაც მისი თქმით, თავად საბჭოთა კავშირი არ მალავს, რადგან ამით ხდება შესაძლებელი სახელმწიფო მართვის კოლექტიური შრომის პრინციპებთან კიდევ უფრო მეტად დაახლოება. ეს ღიაობა კი ხაზს უსვამდა სტალინის ჩაკეტილი და ერთპიროვნული მმართველობის სისუსტეზე, რომელიც როგორც უკვე აღვნიშნეთ ხრუშჩოვის მხრიდან შეფარულად იყო გაკრიტიკებული. აგრეთვე, მსგავს ნარატივს იმეორებს გაზეთი „ახალი წყალტუბო“ (წყალტუბო, 1956 (№30; №31), რომელიც მიმოიხილავს გვიშტიველ კოლმეურნეთა, ჩაის ფაბრიკის მუშათა და წყალტუბოს სასოფლო კლუბებში მყოფ ადამიანთა გამოსვლებს, რომელიც სტალინის გარდაცვალებას ეძღვნება, თუმცა არც აქ არის ნახსენები მთავარი საკითხი, თუ რატომ გახდა საჭირო მიტინგის მოწყობა, რეალური მიზეზი დამალულია, ხოლო დარბევის შემდეგ მიღებულ შედეგებზე ხომ საერთოდაც ზედმეტია საუბარი. აგრეთვე გაზეთ „ახალ შირაქშიც“ დაიბეჭდა სტატია (შირაქი, 1956 (№30; №31), რომელიც კონკრეტულად სტალინის ძეგლთან არსებულ მიტინგს მიმოიხილავდა, თუმცა იმდენად მწირია ინფორმაცია, რომ დასკვნის გამოტანაც კი ჭირს. გაზეთის ნომერში მას მხოლოდ მცირე ნაწილი აქვს დათმობილი. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ სტალინი აქაც, როგორც გაზეთ „კომუნისტში“, განხილული არ არის როგორც დამოუკიდებელი ლიდერი და ნახსენებია დიდი ლენინის საქმის გამგრძელებლად, რადგან ამ შემთხვევაშიც შეფარულად ხდება მისი კულტის რყევა.

გაზეთი რომელშიც აღწერილია 9 მარტს მიმდინარე რეალური პროცესები არის „ქართული აზრი“ (აზრი, 1956 (№5), რომელიც კომუნისტური გაზეთებისგან განსხვავებით 9 მარტის ტრაგედიათან დაკავშირებულ მოვლენებს რეალურად აღწერდა. გაზეთ „კომუნისტისა“ და „ახალგაზრდა კომუნისტისგან“ განსხვავებით „ქართულ აზრში“ ნათქვამი იყო, რომ რუსებსა და ქართველებს შორის მოხდა დაპირისპირება, რამაც არაერთი ადამიანის სიცოცხლე შეინჩრა. გაზეთში ვეცნობით იმასაც, რომ ვერსია თითქოს სტალინის კულტის გამო დაიწყო დაპირისპირება მცდარია, რადგან ეს იყო გამოვლინება იმ უსამართლო დასჯებზე, რომელიც

რუსეთმა ქართველების მიმართ ბევრჯერ განახორციელა. აქ პირდაპირ იყო გაკრიტიკებული საბჭოთა მმართველობა, კონკრეტულად კი ნიკიტა ხრუშჩოვი. “სტალინის სიკვდილის შემდეგ საქართველოში მრავალი წმენდა მოხდა. სტალინის სიკვდილიდან ბერიას ლიკვიდაციამდე თვითონ ამ ჯალათმაც მოასწრო საქართველოში ორი მასიური წმენდის ჩატარება.” (აზრი, 1956 (№5)). თუმცა მხოლოდ „ქართული აზრის“ აქტიურობამ ვერ შეძლო საზოგადოებას დაეწყო პრობლემებზე საუბარი, მასზე არაფერს საუბრობდა, რადგან საბჭოთა სისტემა არ აძლევდა ამის უფლებას.

საბოლოოდ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ 1956 წლის 9 მარტის შესახებ გამოქვეყნებული სტატიები სამ ჯგუფად იყოფოდა: პირველი - სტატიები, რომლებიც საერთოდ არ წერდნენ 9 მარტს მომხდარ მოვლენებზე, მეორე - სტატიები, რომლებიც გამოეხმაურნენ 9 მარტს მომხდარ მოვლენებს, მითინგს როგორც სტალინის გარდაცვალების შესამე წლისთავის აღმნიშვნელ მოვლენას, თუმცა შემდეგ განვითარებულ პროცესებზე, მომითინგეთა მდგომარეობაზე, მითინგის დაწყების რეალურ მიზეზებსა და პროცესებზე, რამაც შეინარა ადამიანების სიცოცხლე არაფერს წერდა. ეს იმით, რომ გაზეთების უმრავლესობა ხელისუფლების ინტერესების გამტარებელი იყო და შესამე - სტატიები, რომლებიც აღწერდნენ რეალურ პროცესებს. სამწუხაროდ, ამგვარი სტატიების გამოქვეყნებელ გაზეთად მხოლოდ „ქართული აზრი“ გვევლინება, იგი ცდილობდა რეალობის გადმოცემასა და ხელისუფლების ქმედებების აღწერას, თუმცა ვერ აღწევდა შედეგს, რადგან საბჭოთა პოლიტიკა ჯერ კიდევ ეფექტურად აგრძელებდა ფუნქციონირებას.

გაზეთების გაანალიზებამ გვაჩვენა, რომ არ ხდებოდა აღნიშნული პროცესებზე საუბარი. საბჭოთა ჩაკეტილი სისტემა მასზე საუბრის საშუალებას არ აძლევდა მოსახლეობას, ამიტომ ვერ მოხერხდა ამ ტრავმის გააზრება რადგან არ ახლდა ხელშემწყობი ფაქტორები, რომელიც შეძლებდა მის ინსტიტუციონალიზაციას:

- ესთეტიკური ფორმით - არ შექნილა არც ერთი წიგნი რომელიც 9 მარტს განვითარებულ რეალურ პროცესებზე გვესაუბრებოდა, არ გადაღებულია ფილმი რომელიც ხელს შეუწყობდა მოსახლეობაში კოლექტიურ ერთობასა და მიღებული ტრავმის გააზრებას, როგორც საერთო ტკივილი, თეატრსა თუ კინოში არ გამახვილებულა ყურადღება აღნიშნულ მოვლენაზე, ამიტომ ვერ შეძლო მან კოლექტიურ თუ კულტურულ ტრავმად ჩამოყალიბება. რა თქმა უნდა, საბჭოთა სისტემის ნგრევის შემდეგ, 90-იანი წლების შემდგომ პერიოდში დაიწერა წიგნი შოთა ნოზაძის მიერ „1956 წლის ტრაგიკული მარტი“, გივი ვეფხვაძემ და თამაზ მამულაშვილმა 1992 წელს გადაიღეს დოკუმენტური ფილმი „9 მარტი, 1956“. ოთარ ჩხეიძემ შექმნა შესანიშნავი „გამოცხადება“ რომელიც 1973 წელს დაიწერა, თუმცა 1989 წლამდე ვერ მოხერხდა მისი დაბეჭდვა, აგრეთვე მნიშვნელოვანია სიმონ ჩიქოვანის ლექსი 9 მარტის შესახებ. თუმცა ხაზი უნდა გაესვას იმას, რომ მარტში მომხდარ ტრავმებზე პირველი ტექსტები დაიწერა მას შემდეგ, როცა საბჭოთა სისტემა დაიშალა. მანამდე მათ დღის სინათლე არ უნახავთ.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ 9 მარტი 90-იანებში ერთის მხრივ იმიტომაც გახდა მნიშვნელოვანი მოვლენა, რომ მოხერხდა მისი დაკავშირება 9 აპრილთან. მათ შინაარსობრივად საერთო ბევრი ჰქონდათ, რადგან ტრაგედიის ადგილი (რუსთაველის გამზირი) და მტერი (საბჭოთა არმია) ორივე მოვლენისთვის საერთოა (ივანე წერეთელი, 2022). ის რომ ორივე მოვლენა გარკვეულწილად ერთმანეთს გადაეჯაჭვა და მსგავსი სახით კონსტრუირდა ეს კარგად არის აღწერილი ოთარ ჭილაძის „აველუმში“, მაგრამ, მიუხედავად ამისა 9 აპრილისგან განსხვავებით, 9 მარტს მომხდარი მოვლენას ნაკლები შანსი ჰქონდა კოლექტიურ ტრავმად ჩამოყალიბების, რადგან არ იყო ამოთქმისა თუ საუბრის შესაძლებლობა. არადა მოვლენას კოლექტიურ ტრავმად ჩამოსაყალიბებლად სჭირდება მთხრობელი და მსმენელი, რათა მოხდეს ამბის საჯაროობა, მასზე მსჯელობა და ამბის დროში გახანგრძლივება, 9 მარტის ტრაგედიამ ეს ვერ შეძლო და როგორც წინ „ტრავმა და ტრიუმფში“ აღწერილი მას სწორედ ის დაემართა რაც სიმონ ჩიქოვანის ლექსშია გადმოცემული „დამჭრეს და პირი დამიხშეს წუხელ.“ 35 წლიანი სიჩუმის შემდეგ შექმნილმა ნაშრომებმა ვერ მოახერხა 9 მარტს მომხდარი ტრაგედიის კოლექტიურ ტრავმად ჩამოყალიბება რაც სრულიად ლოგიკურია.

- სამართლებრივი გზით - შესაძლოა არ იყო ნიურნბერგის პროცესივით მასშტაბური საქმე, თუმცა აუცილებლობა მოითხოვდა პასუხი ეგოთ იმ პირებს, რომლებმაც დანაშაული ჩაიდინეს და შეინირეს ადამიანთა სიცოცხლე. რა თქმა უნდა, მაშინდელი ხელისუფლება საკუთარ თავს არ გამოუთხრიდა საფუძველს და იმ სასტიკი პოლიტიკის მკეთებლებს არ დასჯიდა, ამიტომაც მივიღეთ ის შედეგი, რომელსაც ჰყავდა მსხვერპლი, თუმცა არ ჰყავდა მკვეთრად განსაზღვრული დამნაშავე, რომლებსაც წესით პასუხი უნდა ეგოთ დანაშაულისთვის. ამიტომაც ვერ მოხერხდა მოვლენების ტრავმად ჩამოყალიბება, რადგან კულტურული ტრავმა მოითხოვს მკვეთრად განსაზღვრული დამნაშავეების არსებობას.

- მეცნიერული შესწავლით - სამწუხაროდ საკითხი იმდენად ტაბუირებული იყო, რომ მასზე კვლევა არ ჩატარებულა, არ მომხდარა დამნაშავეთა წინააღმდეგ დამამტკიცებელი საბუთების მოძებნა, არ გამართულა საკითხზე ცხარე კამათი, რომელიც პროცესს ღიას გახდიდა. მეცნიერული ანალიზიც ახლახან დაიწყო, რადგან არსებობს არქივი სადაც ძალიან ბევრ ინფორმაციას ვიგებთ, თუმცა იგი ერთიანი სახით „ინფორმაციის თავისუფლების განვითარების ინსტიტუტის“ საქართველოში შვეიცარიის საელჩოს დაფინანსებით, ჰაინრიხ ბიოლის ფონდის სამხრეთ კავკასიის ბიუროს მხარდაჭერითა და საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს საარქივო სამმართველოს ხელშეწყობით პირველად სულ რამდენიმე წლის წინ გამოქვეყნდა.

- და ბოლოს მასმედიის საშუალებით - რომელსაც ევალებოდა ინფორმაციის გავრცელება. 1956 წელს მის როლს გაზეთი ასრულებდა, რომელთა ანალიზმაც გვაჩვენა, რომ არ ხდებოდა მარტში მომხდარი ტრაგედიის განხილვა, მომიტინგეთა

გამოსვლები კი განხილული იყო მხოლოდ როგორც სტალინის გარდაცვალების მესამე წლისადმი მიძღვნილი ქმედება, სხვა სახით ინფორმაცია გაზეთში არ იწერებოდა, მაშინდელი კონიუნქტურა ჩარჩოებში იყო მოქცეული სწორედ ამ ტრაგედიის მთავარ შემოქმედთა მიერ, ამიტომ ვერც მასმედიის საშუალებით მოხდა აღნიშნული მოვლენის კოლექტიურ ტრავმად ქცევა.

არის თუ არა 9 მარტის ტრაგედია კოლექტიური ტრავმა?

იმის ასახსნელად თუ რატომ ვერ ჩამოყალიბდა 1956 წლის 9 მარტს მომხდარი ტრაგედია კოლექტიურ ტრავმად, შევეცდებით, კულტურულ თუ კოლექტიურ ტრავმასთან ასოცირებული ყველა ძირითადი თეორიული ჩარჩოს ჩვენს საკვლევ თემაზე მორგებას და გაანალიზებას, რათა მეტად დავუახლოვდეთ ჭეშმარიტებას და გამოვრიცხოთ ყველა ის შესაძლო კომპონენტი, რომელიც შესაძლოა 9 მარტის მოვლენას განიხილავდეს როგორც კოლექტიურ ტრავმას.

პოლ კონერტონის დავიწყებისა თუ დამახსოვრების კონცეფციის ჩვენს თემაზე მორგება გარკვეულწილად ხსნის იმ ფაქტს, თუ რატომ ვერ მოხერხდა 9 მარტის მოვლენების ტრავმად ჩამოყალიბება. რეალურად ხელისუფლება 90-იან წლებამდე არ საუბრობდა მოვლენაზე, ამიტომ დავიწყების პოლიტიკა აქტიური სახით ხორციელდებოდა, თუმცა 9 აპრილს მომხდარმა ტრაგედიამ თითქმის შეძლო 1956 წლის მარტში მომხდარი ამბების გაცოცხლება, ამის თქმის საშუალებას ის გვაძლევს, რომ საზოგადოების დიდმა ნაწილმა საუბარი დაიწყო სიმბოლურ ნიშანზე, ამ შემთხვევაში ორ ცხრიანზე. 9 აპრილის დროს ქუჩაში გამოსული საზოგადოება აქტიურად ავლენდა პარალელს 9 მარტთან, რადგან ამ ორ მოვლენას საერთო ბევრი ჰქონდა, როგორც ზემოთ აღვნიშნე, ოთარ ჭილაძის „აველუმში“ 9 მარტსა და 9 აპრილს განვითარებულ მოვლენებს შორის კავშირი კარგად არის აღწერილი, თუმცა უნდა ითქვას, რომ საბოლოოდ მათი დაკავშირება მაინც ვერ მოხერხდა. არის მოსაზრება, რომ 9 აპრილისგან განსხვავებით მარტში მომხდარი პროცესი ასოცირებულია არა საბჭოთა წინააღმდეგ არსებულ გამოსვლებთან, არამედ უშუალოდ სტალინის კულტის დაცვასთან, რასაც ინტერვიუში ადასტურებს აქციის ერთ-ერთი ხელმძღვანელი გრიშა ონიანი, აგრეთვე ლიტერატურათმცოდნე და ისტორიკოსი ლაშა ბაქრაძე თავის გამოსვლაში ამბობს, რომ მარტში მომხდარი მოვლენა არანაირად არ იყო ეროვნული სულისკვეთების, არც მოუთხოვიათ რაიმე ეროვნული, უბრალოდ იყო გამოსვლები სტალინის კულტის შეურაცხყოფის წინააღმდეგ. თუ ეს მართალია, მაშინ სტალინის დასაცავად გამართული მიტინგები და თავად სტალინი, რომელიც ახლა საზოგადოების უდიდესი ნაწილისთვის აღქმულია ცივისსხლიან, დაუნდობელ ბელადთან, რომელმაც შექმნა საშინელი წყობა და შეინარა უამრავი უდანაშაულო ადამიანის სიცოცხლე, ლოგიკურია ვერ იქცა 90-იანების შედეგ არსებული თაობებისთვის კოლექტიურ ტრავმად ჩამოყალიბების მიზეზი (Connerton, 2008).

თუმცა უფრო მნიშვნელოვანი მიგნება თუ რატომ ვერ ჩამოყალიბდა 1956 წლის 9 მარტს მომხდარი ტრაგედია კულტურულ ტრავმად, უფრო მეტად უნდა ვეძებოთ პიერ ნორასთან, რომელმაც შექმნა თეორიული ჩარჩო და მესხიერების ადგილებს მიანიჭა უმნიშვნელოვანესი როლი. რაც შემდგომ სოციოლოგებმა არა ერთხელ დაადასტურეს და თქვეს, რომ კულტურული რეპრეზენტაციის მეშვეობით უნდა მოხერხდეს მესხიერებაში მოვლენათა შენახვა, რადგან შესაძლებელი გახდეს კოლექტიური სახით მანამდე დათრგუნული საერთო ტრაგედიის გამოხატვა, ამისთვის კი გვჭირდება ნორას მიერ შემოთავაზებული სიმბოლური (დღესასწაულები, იუბილევები, რიტუალები), მონუმენტური (მონუმენტები, საფლავები, ნაგებობები) და ფუნქციური მესხიერების ადგილები (მუზეუმები, ადამიანთა ავტობიოგრაფიები), რომელიც სამწუხაროდ 9 მარტს მომხდარ მოვლენაზე არ შექმნილა 35 წლის განმავლობაში. 90-იანებიდან მართალია იწყება საკითხზე მსჯელობა, თუმცა დაგვიანებულმა პროცესმა განაპირობა ის, რომ დღესაც მწირე ინფორმაცია მოიპოვება 9 მარტს მომხდარ ტრაგედიაზე. სწორედ ამიტომ, მესხიერების ადგილების არარსებობის გამო ვერ მოხერხდა მოვლენის კოლექტიურ ტრავმად ჩამოყალიბება, რადგან მათი საერთო განცდის გამოხატველი ატრიბუტები არ არსებობდა. შედეგად ვერ ჩამოყალიბდა დომინანტური ნარატივი და ნაცვლად მივიღეთ ინდივიდუალური ნარატივი, რომელიც ვერ დაუკავშირდა სოციალურ კონტექსტს და აღქმული იქნა, როგორც რამდენიმე ინდივიდის პრობლემა (Nora, 1989).

პიოტრ შტომპკას აზრით კოლექტიური ტრავმა უნდა გამოიწვიოს რამდენიმე მიზეზმა: პირველი- მოვლენა უნდა იყოს სწრაფი და მეტად მწვავე, მეორე-ცვლილება უნდა შეეხოს და მოიცვას საზოგადოების ფართო ფენები და ცხოვრების მრავალი სფერო, მესამე-ცვლილება უნდა იყოს რადიკალური და ფუნდამენტური, და მეოთხე-იგი საზოგადოებისთვის უნდა იყოს წარმოუდგენელი და დაუჭერებელი, რომელიც შემდგომში შოკისმოგვრელი გამოდგება მათთვის. რეალურად 1956 წლის 9 მარტის მოვლენები არ შეხებია საზოგადოების ფართო ფენებსა და ცხოვრების მრავალ სფეროს, არ გამოუწვევია ფუნდამენტური ცვლილებები და მეტიც არ ყოფილა წარმოუდგენელი მოსახლეობისთვის, რადგან მსგავსი ქმედებები სახელმწიფოს მხრიდან მოსახლეობას უკვე არაერთხელ ენახა. სწორედ ამიტომაც ვერ მოხერხდა მოვლენის როგორც კოლექტიურ ტრავმად აღქმა და ჩამოყალიბება (Sztompka, 2004).

რაც შეეხება ჯეფრი ალექსანდერს, იგი საუბრობს კოლექტიური ტრავმისთვის საჭირო ნარატივების მახასიათებლებზე და ამბობს, რომ აუცილებელია ნარატივმა ასახოს მოვლენა და აჩვენოს რა მოხდა, აგრეთვე მნიშვნელოვანია არსებულმა ნარატივმა მკვეთრად დაგვანახოს დაზარალებული ჯგუფი, საჭიროა ნარატივი აჩვენებდეს ტრავმის მასშტაბურობას, საუბარია იმაზე, თუ საზოგადოების რა ნაწილზე მოახდინა მან გავლენა, ეს არის ერთი კონკრეტული ჯგუფი, თუ მთელი საზოგადოება და აგრეთვე მნიშვნელოვანია ნარატივმა აჩვენოს დამნაშავე, თუ ვინ უნდა აგოს პასუხი (Alexander, 2004). თუმცა არც ამ შემთხვევაში შეგვიძლია ვთქვათ რომ

9 მარტის ტრაგედია არის კოლექტიური ტრაგედია, რადგან მაშინდელმა ხელისუფლებამ ამგვარ ნარატივებს არ მისცა ჩამოყალიბების უფლება. ნარატივის შექმნაც ხომ შემქმნელთა ხელთ არსებულ რესურსებზე და მოკიდებული, შესაბამისად ვის ხელშიც არის მეტი საშუალება ტრაგემის უფრო ეფექტიანი ნარატივის შესაქმნელად ის გამოდის გამარჯვებული (ამ შემთხვევაში ხელისუფლების წარმომადგენლები). სწორედ ამიტომ, ალექსანდერთანაც შტომკას მსგავსად ვერ შეძლო მოვლენამ ფართო მასშტაბის გამხდარიყო საერთო ტრაგედია, ვერ მოხერხდა დამნაშავესა თუ მსხვერპლთა მკაფიო გამოკვეთა, რადგან ტრაგედიის შემქმნელები თავად ხელისუფლებაში მყოფები იყვნენ და საკუთარ თავს არ გაასამართლებდნენ დანაშაულისთვის. ამიტომ ყველაფერს აკეთებდნენ, რომ ზოგადად ამ საკითხზე საუბარი თუ მსჯელობაც ტაბუირებული ყოფილიყო, ამაზე უშუალოდ პროცესებში მონაწილე ჯემალ შანიძე საუბრობს რადიო თავისუფლებასთან მიცემულ ინტერვიუში და ამბობს, რომ უშიშროების კომიტეტმა მსხვერპლების დასაფლავებაც კი ჩუმად გააკეთა (მათ შორის საკუთარი ძმა თენგიზ შანიძეც იგულისხმება) „თვითონ გამოასვენეს, თვითონ გათხარეს საფლავი... ჩვენთვის არავის არაფერი უკითხავს. კაციშვილის ჭაჭანება არ იყო ვაკის სასაფლაოზე. საყლოანეული, გრძელვადიანი „თანამშრომლები“ იდგნენ სასაფლაოზე ალაგ-ალაგ“ (რეხვიაშვილი, 2010). ამგვარი პოლიტიკა სამწუხაროდ წარმატებით გაგრძელდა საბჭოთა რეჟიმის დაშლამდე.

დასკვნა

ცხოვრების სხვადასხვა ეტაპზე ვხვდებით ისეთ მოვლენებს, რომლებმაც ვერ შეძლეს კოლექტიურ ტრაგედია ჩამოყალიბება, რადგან ვერ იქცნენ საზოგადოების დიდი ჯგუფის საზიარო მესხიერების ნაწილად. ამას სხვადასხვა მიზეზები აქვს, ერთის მხრივ შესაძლოა შემდგომში მომხდარმა ტრიუმფალურმა თუ ტრაგიკულმა მოვლენებმა გადაფაროს ხოლმე არსებული ტრაგედია, ხოლო მეორეს მხრივ, შესაძლოა ვერ მოხერხდეს საზოგადოების მხრიდან წლების განმავლობაში მასზე საუბარი და იმ განცდისა თუ ტკივილის ამოთქმა და სხვებისთვის გაზიარება, რომელიც ამ შემთხვევაში საერთოა მათთვის. სწორედ ამიტომ ვერ შეძლო 1956 წლის 9 მარტს მომხდარმა ტრაგედიამ ჩამოყალიბებულიყო კოლექტიურ ტრაგედია, რადგან 9 მარტის საკითხი საბჭოთა პერიოდის განმავლობაში, მის დაშლამდე ტაბუირებული იყო. ვერ მოხერხდა მესხიერების ადგილების შექმნა, რომელიც ხელს შეუწყობდა კოლექტიური იდენტობის გამძაფრებას, დროულად ვერ დაიწყო მომხდარზე საუბარი, არ დაწყებულა რთული ვითარებიდან თავის დაღწევის მეთოდებზე საუბარი, მედიაში არ მომხდარა რეალური ამბების გავრცელება, რაც გაზეთების გაანალიზებისას დადგინდა და არ უპოვია მომხდარს გამოხატულება ფილმებში, ლიტერატურასა თუ ხელოვნებაში, რამაც გამოიწვია მის კოლექტიურ ტრაგედია ვერ ჩამოყალიბება.

კითხვაზე პასუხის დადგენაში, შეძლო თუ არა 1956 წლის 9 მარტის მოვლენამ კოლექტიურ ტრაგედია ჩამოყალიბება დაგვეხმარა პიერ ნორასა და ჯეფრი ალექსანდერის მიერ შექმნილი

კონცეფცია. ალექსანდერი აღნიშნავს, რომ კოლექტიური ტრავმის ჩამოყალიბებას თან უნდა უძღოდეს ამბის რეალური თხრობა, განცდილი ტკივილის მწვავე გამოვლინება, მკაფიოდ გამოკვეთილი დამნაშავე და მსხვერპლი, აგრეთვე ტრავმის მასშტაბურობა, რომელიც ჩვენი კვლევის დროს ბუნდოვანი აღმოჩნდა, რადგან ის თვისებები რაც ალექსანდერის თქმით კოლექტიურ ტრავმას უნდა სდევდეს თან 9 მარტის ტრაგედიის შემთხვევაში არ ჩამოყალიბებულა. რაც შეეხება პიერ ნორას იგი ტრავმის გამომწვევ მთავარ ატრიბუტად სიმბოლურ, მონუმენტურ და ფუნქციურ მესხიერების ადგილებს ასახელებს, რომელიც 9 მარტის შემთხვევაში დროულად ვერ შეიქმნა და ტრაგედიამ ადგილი ვერ დაიღო ლიტერატურაში, მუზეუმებში, მხატვრობასა თუ ისტორიულ არტეფაქტებში. მართალია, 35 წლის შემდეგ, 90-იანი წლების დასაწყისში გადაიღეს დოკუმენტური ფილმი, დაწერეს რამდენიმე წიგნი, თუმცა ეს საკმარისი არ აღმოჩნდა, რადგან მანამდე თემის ტაბუირება და ტრაგედიის ვერ ამოთქმამ გამოიწვია მოვლენის კოლექტიურ ტრავმად კი არა, ადამიანთა მცირე ნაწილის პრობლემად ჩამოყალიბება.

გამოყენებული ლიტერატურა

აკადემია, ა. (2022, აპრილი 13). 1956 წლის მარტი - სტალინისტური თუ ანტისაბჭოთა გამოსვლები? (ლ. ბაქრაძე, Interviewer) <https://www.youtube.com/watch?v=Rm57zahajIo>

არქივი, ს. შ. (Director). (2017). 9 მარტი- სისხლიანი თბილისი [Motion Picture]. <https://www.youtube.com/watch?v=IcLJdJmjIaM>

არხი, პ. (2016, მარტი 9). რა მოხდა 1956 წლის 9 მარტს? (დ. შველიძე, Interviewer) <https://www.youtube.com/watch?v=9u3bXIRIAP8>

არხი, პ. (Director). (2018). ხანმოკლე XX საუკუნე - 1956 [Motion Picture]. <https://www.youtube.com/watch?v=jdLRjBPMRt0>

არხი, პ. (Director). (2021). პიროვნების კულტი და 9 მარტის მოვლენები [Motion Picture]. <https://www.youtube.com/watch?v=lsmJ0LY910A>

დროშა, გ. (1956). მტკიცედ მოკვიდოთ ხელი მელორეობის განვითარებას. თბილისი.

ვეფხვაძე, გ. (2001). 9 მარტი, 1956 კადრში და კადრგარეთ. თბილისი: მარჯი. <https://www.youtube.com/watch?v=-rC9AnrIg-U>

იაგორაშვილი, ი. (2021). როგორ აშუქებდა 1956 წლის 9 მარტის მოვლენებს საბჭოთა პრესა. თბილისი: მითების დეტექტორი.

იაგორაშვილი, ი. (2021). როგორ აშუქებდა 1956 წლის 9 მარტის მოვლენებს საბჭოთა პრესა. თბილისი: მითების დეტექტორი.

ივანე წერეთელი, ნ. ჩ. (2022). საქართველო: ტრავმა და ტრიუმფი დამოუკიდებლობისკენ მიმავალ გზაზე. თბილისი: სამშობლო.

ინსტიტუტი, ი. თ. (2018). საარქივო მასალების კვლევა და გამოცემა - 1956 წლის 5-9 მარტის მოვლენები საქართველოში. თბილისი: საქართველოში შვეიცარიის საელჩოს დაფინანსებით.

კომუნისტი. (1956). სტალინის გარდაცვალების მესამე წლისთავი. თბილისი.

მამულაშვილი, გ. ვ. (Director). (1993). 9 მარტი 1956 [Motion Picture].

ნოზაძე, შ. (2010). 1956 ტრაგიკული მარტი. თბილისი: მერანი.

ოლივერ რაისნერი, ე. კ. (2022). "ოქროსფერი ან ვარდისფერი"-სტალინი როგორც კონფლიქტური მესხიერების ადგილი. თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

- ონიანი, გ. (2020, აპრილი 30). 1956 წლის 9 მარტის სისხლიანი მოვლენების ქრონიკა . (ი. ხვიჩია, Interviewer) <https://www.youtube.com/watch?v=ODRaeoDVOnE>
- რეხვიაშვილი, ჯ. (2010). 1956 წლის მარტის ტრაგედია. თბილისი: რადიო თავისუფლება.
- სუნი, რ. გ. (2022). ქართველი ერის ჩამოყალიბება. თბილისი: ზიარი.
- შირაქი, ა. (1956). სტალინის გარდაცვალების შესამე წლისთავი. თბილისი.
- შრომა, ვ. (1956). რაიონის მშრომელები პატივს სცემენ სტალინის შრომას. თბილისი.
- ჩიქოვანი ნ. (2022). სალექციო კურსი "ისტორიის აღქმა და რეპრეზენტაცია. „ლექცია 7. კულტურული ტრავმა და კოლექტიური მემორია“. გვ.4 თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
- წყალტუბო, ა. (1956). გავაჩაღოთ სოციალური შეჯიბრება სოფლად. თბილისი.
- ხევი, ა. (1956). დიდი სტალინი. თბილისი.
- ჯაფარიძე, ნ. (2016). 1956 წლის 9 მარტის “მოლოტოვის კოქტეილი. თბილისი: ისტორიანი.
- Alexander, J. (2004). Cultural Trauma and Collective identity. Los Angeles: University of California Press.
- Assmann, A. (2006). Memory, Individual and Collective, in Contextual Political analysis. Oxford University Press.
- Assmann, A. (2012). In A. A. Shortt, To Remember or to forget: Which way out of a shared History of violence? (pp. 53-71;98). New York: Palgrave Macmillan.
- Connerton, P. (2008). Seven Types of Forgetting. Memory Studies.
- Erikson, K. T. (1995). Notes on trauma and community. In C. Caruth (Ed.), Trauma: Explorations in Memory (pp. 183-199). Baltimore, Maryland: Johns Hopkins University Press
- IMEDI, T. (Director). (2017). გრიფით საიღუმლო - 9 მარტი [Motion Picture]. <https://www.youtube.com/watch?v=e2lB6ekCXfc>
- Nora, P. (1989). Between Memory and History: Les Lieux de Memorie. Special Issue: Memory and Counter-Memory.
- Sztompka. (2004). The Trauma of social change.